

Велибор Шиповац, ЕПАРХИЈА ЗАХУМСКО-ХЕРЦЕГОВАЧКА У
ВРИЈЕМЕ СВЕТОГ ВАСИЛИЈА ОСТРОШКОГ, Видослов – Требиње,
Архив Српске православне цркве – Београд, Требиње/
Београд 2025, стр. 204.

Историја Епархије захумско-херцеговачке, која је у прошлости била једна од најзначајнијих епархија Пећке патријаршије (и која је обухватала западни дио данашње Црне Горе), и вријеме и дјело Светог Василија Острошког, једног од највећих светитеља Српске православне цркве, нијесу били адекватно третирани од стране црквених историчара, и – уопште – српска историографија овим важним темама није посвећивала одговарајућу пажњу. Најтемељније радове посвећене овој проблематици написали су епископ далматински др Никодим Милаш, др Душан Берић и проф. др Димитрије М. Калезић.

Постоји, дакле, велики простор за нова истраживања о наведеним темама, а једно такво истраживање обавио је Велибор Шиповац, и презентовао га у књизи Епархија Захумско-херцеговачка у вријеме Светог Василија Острошког. Написана на више од двјеста страна, ова књига је научно дјело у пуном смислу те ријечи, будући да је аутор користио обилату архивску грађу из фондова Архива

Српске православне цркве у Београду, Архива манастира Острог, Ватиканског архива, Архива Матице српске, Музеја Херцеговине у Требињу, Музеја СПЦ у Београду и Републичке управе за геодетске и имовинско-правне послове у Бањој Луци (Катастарски срез Требиње), као и већи број књига и чланака.

Књига се, поред Предговора, Увода, Закључних разматрања, Извора и литературе и Прилога, састоји од четири хронолошки поређана поглавља. Прво поглавље носи назив Захумска (Херцеговачка) епархија у обновљеној Пећкој патријаршији, у којем је аутор дао осврт, најприје на светосавско наслеђе у обновљеној Пећкој патријаршији, потом на дјелатност те патријаршије у периоду од краја 16. и током 17. вијека, посебно елаборирајући улогу патријарха Јована Кантула у покрету за ослобођење српског народа од Турака, и управљање (дуго 33 године) патријарха Пајсија Јањевца Пећком патријаршијом. У фокус пажње аутор поставља вјерски живот и духовно-образовне центре Херцего-

вине у 17. вијеку. Ти центри су били манастири – Завала, Тврдош, Дужи, Добрићево и Житомилић, који су постали симболи борбе за очување духовног и националног идентитета и епицентри духовности и образовања српског народа у Херцеговини.

У другом поглављу, насловљеном Свети Василије Острошки – од Мркоњића до Острога, аутор говори о поријеклу породице Светог Василија, о његовом искушеништву у Завали, о примању монашког чина у Тврдошу, о одласку у Свету гору и у Русију, о избору за архијереја и хиротонисању у Пећи – сједишту Патријаршије. Аутор је у овом поглављу посебно освјетлио стање у Источнохерцеговачкој епархији након доласка Светог Василија на њено чело и о његовој дјелатности као архијереја непоколебљивог у одбрани чистоте православља, који је постао митрополит цијеле Херцеговине (јер су Источна и Западна митрополија обједињене у једну цјелину). Сједиште Епархије је било у граду Оногошту, који је временом промијенио име у Никшић, одакле је 1665. године, због турског насиља, премјештено изнад пјешивачких брда и бјелопавлићке равнице – у Острошке греде, гдје се митрополит Василије могао више посветити аскетском начину живота и архипастирском раду са народом. Из Острога је Свети Василије као херцеговачки митрополит управљао епархијом око петнаест година, истичући се својим прегалаштвом као велики обновитељ и градитељ. Одатле је путовао у Пећ код патријарха Максима, а на том путу га је пратио кнез Лука Владиславић, отац чувеног грофа Саве Владиславића о коме је Јован Дучић написао познату студију. Острошка пећина је постала резиден-

ција митрополита Василија, око кога су се окупљали монаси, и гдје се – како наглашава аутор – подгријавао дух родољубља који је исијавао као морална подршка српским хајдучима у приморју, на челу са харамбашом Бајом Николићем Пивљанином.

Сагледавајући прилике у епархији којом је тада управљао митрополит Василије, аутор указује на три аутентична документа. Ријеч је о Синђелији (Грамати) патријарха Гаврила Рајића упућеној митрополиту Василију 1651. године, којом му повјерава Источнохерцеговачку епархију, Завјештајном писму митрополита Василија из 1665/ 1666. године, које нам даје свједочанство о боравку Светог Василија у Острогу и тачно назначење имовине манастира, и Писму пећког патријарха Максима кнезу Раичу и народу бјелопавлићком од 5. октобра 1667. године, у коме их опомиње да чувају и помажу манастир Острог (уз пријетњу проклетством свакоме ко би се дрзнуо да имовину манастира угрожава), и којим се потврђује које је земље митрополит Василије поклатио манастиру Острог. Прва два документа се налазе у Архиву манастира Острог, а трећи документ није сачуван. Закључујући ово поглавље књиге, аутор подсећа да је након престављења Светог Василија (29. априла / 12. маја 1671) сједиште епархије враћено у Никшић, у манастир Светог Димитрија у Попима, и да се као његов наследић први пут помиње Герасим, и то 1694. године, приликом хиротоније владике Саве Очинића у Херцег Новом.

Наредно, треће поглавље књиге обрађује тежак живот под Турцима и унијатско дјеловање Римокатоличке цркве у Херцеговини и Црној Гори у

17. вијеку. На основу прворазредних извора и релевантне литературе аутор показује како су – користећи тешко материјално стање Српске православне цркве и народа (као и прогон православних од стране Турака) – протагонисти римокатоличке пропаганде са Приморја агресивно надирали са циљем да на Унију преведу, најприје православно свештенство, а потом и народ. Ти пропагандисти су били развили своју активност на читавом простору Пећке патријаршије, а нарочито на простору данашње Црне Горе и Херцеговине – земаља које је Ватикан третирао као мисионарска подручја (*terra missionis*). Папски мисионари, односно агенти Уније, слали су у Ватикан извјештаје о учинцима своје пропаганде – које, наравно, треба узимати са резервом у погледу тачности – али се ни у једном од тих извјештаја, како аутор с правом наглашава, не може пронаћи податак о изјави прихватања уније православних са Римокатоличком црквом, у времену које обухвата период живота митрополита Василија Јовановића и Херцеговачке епархије. Говорећи о пропагандној активности Римокатоличке цркве у Црној Гори, аутор посебно апострофира унијатску пропаганду у Цетињској митрополији за вријеме митрополита Мардарија Корнећанина, чије прихватање уније није оставило никакве посљедице на православну цркву у Црној Гори.

У следећем, четвртм поглављу, аутор анализира неуспјешне конструкције римокатоличке пропаганде о прихватању уније од стране Светог Василија Острошког. Аутор је овдје расвијетлио једну посебну врсту дјелатности Конгрегације за пропаганду

(римокатоличке) вјере – фабриковање фалсификата у облику писама, посланица, уговора итд, на основу којих ће касније римокатолички повјесничари градити најразличитије тезе и конструкције, каква је и та да је Свети Василије имао кореспонденцију са римским папама, и – штавише – да је био прихватио унију. Дакле, лажни документи из Пропагандиног архива служиће као материјал и повијесна врела каснијим фалсификаторима, све до наших дана. Наиме, поједини римокатолички великодостојници, писци и публицисти, периодично лансирају тезу, на темељу неаутентичних писама из Архива Конгрегације за пропаганду вјере, које аутор помно анализира, о наводној превјери Светог Василија. Анализирајући аутентичност унионистичких писама упућених папама, аутор показује да ниједно такво писмо није написао нити потписао Свети Василије.

На основу свега представљеног, аутор ове вриједне књиге је на крају донио закључак о истраживачком питању које је поставио и, по свему судећи, успјешно одговорио. Као главни закључак истакао је чињеницу да је, за разлику од цетињског митрополита Мардарија, који је био духовно поклекао и превјерио, херцеговачки митрополит Василије, односно Свети Василије Острошки, био духовно чврст, опрезан и енергичан човјек и као такав био је кадар да сачува у својој епархији од прозелитских насртаја и православно свештенство и народ.

На крају се може истаћи да је аутор своје тврдње доказао конкретним и прецизним подацима, заснованим на архивској грађи и бројној литератури. Овом књигом он је дао значајан допринос у расвјетљавању једног

важног питања из наше црквене и националне историје.

Књига је писана стандардним српским језиком, стилем који је разумљив не само стручној и научној, него и широј читалачкој публици, а текст је јасно и логично структурисан. Пра-

вилно су обликована поглавља и поднаслови, а коришћена је релевантна историјска терминологија. Као таква, ова књига заслужује пажњу и поштовање, и ми је искрено препоручујемо свима онима које ова важна тематика занима.

Др Будимир Алексић